

TURKIY XALQLAR ETNOGRAFIYASI BO‘YICHA “BOBURNOMA”NING TARIXIY VA ILMIY AHAMIYATI

Akmalova Nozigul Baxtiyor qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ish Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarini turkiy xalqlar etnografiyasi bo‘yicha o‘rganishga bag‘ishlangan. Asarda turkiy xalqlar madaniyati, urf-odatları, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, til va adabiy merosi, kiyim-kechak, ovqatlanish odatlari, diniy e’tiqodlari va geografik sharoiti batafsil yoritilgan. Tadqiqotda “Boburnoma”ning tarixiy va ilmiy ahamiyati, shuningdek, turkiy xalqlar etnografiyasini o‘rganishda manba sifatidagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Boburnoma, Zahiriddin Muhammad Bobur, turkiy xalqlar, etnografiya, madaniyat, tarixiy manba, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, til va adabiyot, diniy e’tiqod, geografiya.

ИСТОРИЧЕСКОЕ И НАУЧНОЕ ЗНАЧЕНИЕ «БАБУРНАМЕ» В ИЗУЧЕНИИ ЭТНОГРАФИИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

Аннотация: Данная научная работа посвящена изучению произведения Захириддина Мухаммада Бабура «Бабурнаме» с точки зрения этнографии тюркских народов. В работе подробно рассматриваются культура, обычаи, социально-экономическая жизнь, язык и литературное наследие тюркских народов, одежда, питание, религиозные верования и географическая среда. Исследование анализирует историческое и научное значение «Бабурнаме», а также его роль как источника для изучения этнографии тюркских народов.

Ключевые слова: Бабурнаме, Захириддин Мухаммад Бакур, тюркские народы, этнография, культура, исторический источник, социально-экономическая жизнь, язык и литература, религиозные верования, география.

THE HISTORICAL AND SCIENTIFIC SIGNIFICANCE OF THE “BABURNAMA” IN THE STUDY OF TURKIC PEOPLES’ ETHNOGRAPHY

Abstract: This scientific study is devoted to the examination of Zahiriddin Muhammad Babur’s “Baburnama” from the perspective of Turkic peoples’ ethnography. The work provides a detailed analysis of the culture, customs, socio-economic life, language and literary heritage, clothing, food traditions, religious beliefs, and geographical environment of the Turkic peoples. The study examines the historical and scientific significance of the “Baburnama” and its role as a primary source for studying Turkic ethnography.

Keywords: Baburnama, Zahiriddin Muhammad Babur, Turkic peoples, ethnography, culture, historical source, socio-economic life, language and literature, religious beliefs, geography.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) – o‘z davrining buyuk davlat arbobi, shoir va tarixchisi bo‘lib, uning “Boburnoma” asari nafaqat shaxsiy xotiralar to‘plami, balki o‘rta asr turkiy xalqlari madaniyati, tarixi va etnografiyasi bo‘yicha muhim manbadir. Bobur o‘z asarida geografik, siyosiy va ijtimoiy voqealarni qayd etish bilan bir qatorda, yashab o‘tgan hududlarning tabiatini, aholining turmush tarzini, urf-odat va madaniy hayotini ham batafsil bayon qilgan. Shu nuqtai nazardan, “Boburnoma” turkiy xalqlar etnografiyasini o‘rganishda noyob tarixiy va ilmiy manba hisoblanadi. Bobur o‘zining xotiralarini 1526–1530 yillarda Hindistonda yashagan davrida yozishni boshlagan. Asar o‘z ichiga Boburning Farg‘ona vodiysi, Andijon, Samarqand, Kesh, Hindiston kabi hududlardagi sayohatlarini, urushlarini, siyosiy va diplomatik faoliyatini oladi. Shu bilan birga, Bobur asarda turkiy xalqlarning kundalik hayoti, iqtisodiy faoliyati, urf-odatlari, kiyim-kechak, ovqatlanish madaniyati va diniy e‘tiqodlari haqida ham ma‘lumot beradi. “Boburnoma”ning eng muhim jihatlaridan biri – u biyografik, tarixiy va etnografik jihatlarni birlashtirgan manba sifatida namoyon bo‘lishidir. Bobur o‘z asarida voqealarni faktlar asosida qayd etadi, bu esa bugungi kun tarixchilari va etnograf olimlar uchun ishonchli material hisoblanadi.

Bobur asarida turkiy xalqlarining turmush tarzi, urf-odat va marosimlari haqida batafsil yozgan. Masalan, u Farg‘ona vodiysi aholisi kiyimi, ovqatlanish odatlari, oilaviy hayoti va ziyofat marosimlarini tafsilotlari bilan bayon qiladi. Shuningdek, Bobur askarlarining kundalik hayoti, ularning kiyim-kechak va ovqatlanish tartibi ham etnografik ma‘lumot sifatida keltirilgan. “Boburnoma” turkiy tilining XIV–XVI asrlar oraliqidagi shakllarini o‘rganish uchun noyob manba hisoblanadi. Asarda turkiy, fors va arab so‘zlari aralashgan bo‘lib, bu hududlarda yashovchi xalqlar tilining shakllanish jarayoni haqida ma‘lumot beradi. Shuningdek, turkiy xalq og‘zaki ijodining elementlari, maqollar va rivoyatlar ham qayd etilgan. Bobur asarida turkiy xalqlarning iqtisodiy hayoti, chorvachilik, qishloq xo‘jaligi, savdo va sanoat faoliyati haqida ham tafsilotlar mavjud. U hududlarda dehqonchilik va chorvachilikning rivojlanish darajasini, soliq tizimini, shuningdek, savdo yo‘llari va bozorlar faoliyatini bayon qiladi. Bu ma‘lumotlar turkiy xalqlarning tarixiy ijtimoiy-iqtisodiy strukturasi haqida ilmiy tadqiqotlar olib borishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bobur asarida geografik hududlar, tabiat manzaralari, iqlim va ekologik sharoitlar haqida ham ma‘lumot beradi. Masalan, u Farg‘ona vodiysi, Samarqand va Hindiston hududlaridagi tabiiy resurslar, daryolar va tog‘lar haqida batafsil yozadi. Bu ma‘lumotlar turkiy xalqlar yashagan hududlarning ekologik va tabiiy sharoitini o‘rganishda foydalidir. Bobur asarida turkiy xalqlarning diniy e‘tiqodlari, Islom ta‘limoti, ma‘rifiy va tasavvufiy oqimlar haqida ham ma‘lumotlar mavjud. Shu bilan birga, u turkiy xalqlar orasidagi diniy marosimlar, ziyorat joylari va diniy odatlarni qayd etadi. Bu jihat “Boburnoma”ni diniy-etnografik tadqiqotlar uchun ham muhim manba qiladi. Bobur asari o‘z davrining siyosiy, harbiy va madaniy hayotini yoritadi. U o‘z hududlarida sodir bo‘lgan urushlar, siyosiy ittifoqlar va davlat boshqaruvi tajribasini bayon qiladi. Shu sababli, “Boburnoma” turkiy xalqlar tarixini, ularning davlat qurilishi va siyosiy tuzilmalari bilan bog‘liq ma‘lumotlarni o‘rganishda ishonchli manba hisoblanadi.

“Boburnoma”dan foydalanish ilmiy tadqiqotlarda bir necha jihatdan ahamiyatlidir:

1. Etnografik tadqiqotlar – turkiy xalqlar madaniyati, urf-odatlarini, til va an’analarini o‘rganish.

2. Tarixiy tadqiqotlar – hududlar tarixi, siyosiy va harbiy voqealar, davlat tuzilmalari.

3. Lingvistik tadqiqotlar – turkiy tilining o‘rta asr shakllari, leksik va grammatik xususiyatlar.

4. Madaniyatshunoslik – san’at, arxitektura, kiyim-kechak, oshxona va kundalik hayot elementlarini o‘rganish.

“Boburnoma”da Bobur turkiy xalqlar oilaviy hayoti va ijtimoiy tuzilmasini batafsil tasvirlaydi. Masalan, u Farg‘ona vodiysi aholisi oilalarining tarkibi, turmush qurish marosimlari, meros va zaxira tizimi haqida yozadi. Boburning qaydlariga ko‘ra, turkiy xalqlar orasida keng tarqalgan an’ana – oila ichida qarindoshlar bilan yaqin aloqalar, oila boshligining qaror qabul qilishi va qarindoshlar orasidagi hurmat tartibidir. Bu tafsilotlar turkiy xalqlar ijtimoiy hayotini o‘rganishda noyob etnografik ma’lumot hisoblanadi. Bobur shuningdek, turkiy xalqlar orasidagi urushchilik va jangovar odatlarni, o‘rta asr urushlarida askarlar o‘rtasidagi tartib va qoidalarining mavjudligini qayd etadi. U askarlarning oila bilan munosabati, meros va mol-mulkni boshqarish tartibini yozadi. Bu ma’lumotlar turkiy xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy va harbiy tuzilishini o‘rganishda ilmiy ahamiyatga ega.

Bobur asarida turkiy xalqlar kiyim-kechak madaniyati va rang-baranglikni batafsil tasvirlaydi. U Farg‘ona vodiysi va Hindiston hududlarida yashovchi turkiy xalqlar kiyimi, ayollar va erkaklar kiyimi, to‘y va bayram marosimlaridagi liboslarni taqqoslaydi. Masalan, Bobur yozadi:

- Erkaklar orasida keng tarqalgan libos – uzunroq yopiq jaketlar va bosh kiyimlar;
- Ayollar orasida bezakli ko‘ylaklar va taqinchoqlar, marosimlarda kiyiladigan maxsus liboslar;
- Ranglar va naqshlar hududga qarab farq qilgan.

Bu tafsilotlar etnografik jihatdan juda qimmatli bo‘lib, turkiy xalqlar madaniy merosini, kiyim-kechak san’atini va ularning estetik qadriyatlarini o‘rganish imkonini beradi.

Bobur o‘z asarida turkiy xalqlarning ovqatlanish odatlarini ham batafsil yozadi. Masalan, u qishloq aholisi ovqatining tarkibi, ovqat tayyorlash usullari va ziyofatlarda beriladigan taomlarni tasvirlaydi. Shu bilan birga, chorvachilik va dehqonchilik turkiy xalqlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotining asosiy manbai sifatida ta’kidlanadi. Bobur Hindistonga qilgan safarlarida mahalliy va turkiy xalq o‘rtasidagi iqtisodiy almashinuvni qayd qiladi, savdo va bozor madaniyati, chorva va don mahsulotlarining narxлари, savdo yo‘llari va xalqaro savdo bilan bog‘liq tafsilotlarni yozadi. Bu ma’lumotlar tarixshunoslik va etnografiya tadqiqotlari uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

“Boburnoma” turkiy tilining XIV–XVI asr shakllari va fonetik xususiyatlarini o‘rganish uchun noyob manba hisoblanadi. Bobur asarida turkiy, fors va arab so‘zlari birgalikda qo‘llanilgan bo‘lib, bu davrda turkiy xalqlar tilining rivojlanishi va madaniy aloqalarini yoritadi. Asarda qo‘llangan maqol va rivoyatlar, she’riy satrlar va so‘z o‘yinlari tilshunoslar uchun qiymatli materialdir. Bobur “Boburnoma”da geografik hududlar va tabiatni tasvirlashda juda batafsil yozadi. U Farg‘ona vodiysi, Samarqand, Kesh va

Hindiston hududlaridagi tog‘lar, daryolar, o‘rmonlar, o‘simlik va hayvonot dunyosini qayd qiladi. Bu ma’lumotlar turkiy xalqlar yashagan hududlarning ekologik sharoitini, ularning qishloq xo‘jaligi va chorvachilik faoliyatiga bog‘liqligini tushunishda ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bobur asarida turkiy xalqlar orasida diniy e’tiqodlar va marosimlar haqida ham ma’lumotlar mavjud. U hududlarda mavjud bo‘lgan Islom oqimlari, tasavvufiy ta’limotlar, diniy ziyofatlar va ziyorat joylarini tasvirlaydi. Shu bilan birga, turkiy xalqlar orasidagi diniy marosimlarning kundalik hayotga ta’siri va urf-odatlar bilan uyg‘unligi haqida ham yozadi. Bu jihat “Boburnoma”ni diniy-etnografik tadqiqotlar uchun ham muhim manba qiladi. Bobur asarida siyosiy va harbiy voqealarni qayd etish bilan bir qatorda, u turkiy xalqlar ijtimoiy tuzilmasi va urf-odatlarini ham yozadi. Masalan, urushlarda askarlarning kiyimi, jangovar tartibi, jangga tayyorgarlik, ularning ovqatlanishi va dam olish tartibi, hudud aholisi bilan munosabatlar tafsilotlari etnografik jihatdan qimmatli ma’lumot sifatida taqdim etilgan.

Bobur asarida turkiy xalqlar orasida san’at va hunarmandchilikning rivojlanishi haqida ham ko‘plab ma’lumotlar mavjud. Masalan, u Farg‘ona, Samarqand va Kesh shaharlaridagi me’moriy yodgorliklar, binolar va minoralarni tasvirlaydi. Shu bilan birga, hunarmandlarning buyumlari, gilamchilik, to‘qimachilik va metall ishlov berish san’ati haqida ham yozadi. Bu ma’lumotlar turkiy xalqlar madaniy merosini o‘rganishda noyob manba hisoblanadi. Bobur shuningdek, musiqa, raqs va she’riyat elementlarini ham qayd etgan. U turkiy xalqlarning bayramlar, to‘ylar va ziyofatlar marosimlarida ijro etiladigan qo‘shiqlar va cholg‘u asboblari haqida yozadi. Bu jihat etnografik tadqiqotlarda madaniyat va san’at tarixini o‘rganishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

“Boburnoma” turkiy xalqlar yashagan hududlar va ularning geografik aloqalarini o‘rganish uchun ham muhim manba hisoblanadi. Bobur o‘z asarida Farg‘ona vodiysi, Samarqand, Hindiston va boshqa hududlarda yashovchi turkiy xalqlar o‘rtasidagi ijtimoiy va iqtisodiy aloqalarni tasvirlaydi. Shu bilan birga, turkiy xalqlar yashash hududining tabiiy sharoiti va resurslari ularning hayot tarziga qanday ta’sir qilganini ko‘rsatadi. Masalan, chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishi, suv resurslaridan foydalanish va savdo yo‘llari orqali hududiy bog‘liqlik tasvirlanadi. “Boburnoma” turkiy tilining rivojlanishi va adabiy shakllanishi tarixini o‘rganishda eng qadimiy manbalardan biri hisoblanadi. Asarda qo‘llanilgan turkiy so‘zlar, maqol va rivoyatlar, she’riy satrlar va hikoyalar tilshunoslik va folklor tadqiqotlari uchun katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, Bobur tomonidan qayd etilgan og‘zaki rivoyatlar va xalq hikoyalari turkiy xalqlar og‘zaki ijodining rivojlanish darajasini aniqlashda yordam beradi. Bobur asarida turkiy xalqlarning diniy e’tiqodlari va tasavvufiy madaniyati ham batafsil bayon qilingan. Masalan, u turli diniy oqimlar, ziyorat joylari, ibodat usullari va mahalliy diniy marosimlarni tasvirlaydi. Bu ma’lumotlar turkiy xalqlar diniy madaniyatini o‘rganish, diniy urf-odatlar va marosimlar bilan ijtimoiy hayot o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish uchun ilmiy asos yaratadi.

Bobur “Boburnoma”da hududiy siyosiy tuzilma, mahalliy boshqaruv, urushlar va diplomatik aloqalarni yozadi. Shu bilan birga, u askarlarning ijtimoiy tuzilishi, ularning oilaviy va iqtisodiy holati, hudud aholisi bilan munosabatlari haqida etnografik tafsilotlar beradi. Bu jihatlar turkiy xalqlar tarixini o‘rganishda muhim ilmiy manba sifatida ishlatiladi.

Bugungi kunda tarixchilar, etnograf olimlar, tilshunoslar va madaniyatshunoslar “Boburnoma”dan keng foydalanadilar. Asar turkiy xalqlar etnografiyasi, o‘rta asr tarixini, san’at va adabiyotini o‘rganish uchun asosiy manba sifatida qaraladi. Shu bilan birga, Bobur hayoti va asari Hindiston tarixshunosligi, Markaziy Osiyo va O‘rta Osiyo madaniy aloqalarini o‘rganishda ham foydalidir.

XULOSA

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari turkiy xalqlar etnografiyasini o‘rganishda noyob tarixiy va ilmiy manba hisoblanadi. Asar nafaqat Bobur hayoti va davlat faoliyatini, balki turkiy xalqlar madaniyati, urf-odatlar, til va adabiy merosi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, kiyim-kechak, ovqatlanish, diniy e‘tiqodlar va tabiat bilan bog‘liq tafsilotlarni ham o‘z ichiga oladi.

“Boburnoma”ning ilmiy ahamiyati bir necha jihatdan namoyon bo‘ladi:

1. Etnografik jihatdan – turkiy xalqlarning kundalik hayoti, urf-odat va marosimlari, kiyim-kechak va ovqatlanish odatlari, madaniy qadriyatlarini o‘rganish imkonini beradi.

2. Tarixiy jihatdan – hududlar tarixi, siyosiy va harbiy voqealar, davlat tuzilmalari, hududiy aloqalar va mahalliy boshqaruv tizimi haqida ishonchli ma’lumot beradi.

3. Tilshunoslik va adabiyotshunoslik jihatdan – turkiy tilining XIV–XVI asr shakllari, leksik va grammatik xususiyatlari, maqol va rivoyatlar, she’riy satrlar orqali til va adabiy merosni o‘rganish imkoniyatini yaratadi.

4. Madaniyatshunoslik va ekologiya jihatdan – tabiat, geografik sharoit, iqlim va resurslar turkiy xalqlar yashash tarziga qanday ta’sir qilganini aniqlashda yordam beradi.

Shu sababli, “Boburnoma” turkiy xalqlar etnografiyasi, madaniyati va tarixi bo‘yicha chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun asosiy manba sifatida foydalaniladi. Asar o‘zining batafsil tafsilotlari, faktlarga asoslangan yondashuvi va tarixiy voqealarni ilmiy tarzda yoritishi bilan bugungi kun olimlari uchun beqiyos ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bobur, Z. M. (2002). Boburnoma. Toshkent: Sharq.
2. Qodiri, S. (1999). O‘rta asr turkiy xalqlari tarixi. Toshkent: Fan.
3. Rashidov, B. (2010). Turkiy xalqlar madaniyati va etnografiyasi. Toshkent: Akademiya.
4. Sultonov, A. (2005). Bobur hayoti va “Boburnoma” tahlili. Toshkent: Adabiyot va san’at.
5. Subhanov, R. (2015). Turkiy xalqlar ijtimoiy-iqtisodiy hayoti: tarixiy manbalar asosida. Samarqand: Universitet nashriyoti.
6. Рахимова, Н., & Янгибоева, Ж. (2025). ВЛИЯНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ НА ОБОГАЩЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗАПАСА И РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ. Modern Science and Research, 4(1), 416-427.
7. Рахимова, Н. (2024). СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ ЕСЕНИН–ПЕВЕЦ НАРОДНОЙ ДУШИ. Medicine, pedagogy and technology: theory and practice, 2(10), 191-198.

5-Fevral, 2026-yil

8. Рахимова, Н. Ш. (2024). ПАТРИОТИЗМ КАК КУЛЬТУРНЫЙ И ИДЕЙНЫЙ ФЕНОМЕН В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 2(12), 95-104.

9. Рахимова, Н. (2025). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ. Modern Science and Research, 4(1), 54-66.

